

Ontluikende geletterdheid maar dan anders: Alfa-bedding - spelen met letters en woorden

Apeldoorn, februari 2024

Auteurs: H.M. Mostert (MA)
Dr. C.E. (Ineke) Oenema-Mostert

Inleiding

Leraren signaleren in groep 2 en/of 3 dat een deel van de kinderen de verbinding tussen wat zij horen (de klank van de letter) en wat zij zien in de vormen op papier niet maken. Zij merken dat deze kinderen al vroeg afhaken of helemaal niet aanhaken in het proces van ontluikende geletterdheid en (de voorbereiding op) leren lezen. Deze leraren geven ook aan dat er voor de kennismaking met de geschreven taal in groep 1 en 2 geen rekening wordt gehouden met de ontwikkeling van het jonge kind. Voor de kinderen in groep 2 zijn letters eigenlijk alleen maar zwarte figuurtjes op wit papier: een K is een stokje met een vogelbekje eraan. Op grond van het herkennen van een patroon weten de kinderen al heel snel welk kind bij welke naam op de stoel hoort. Als er wordt gevraagd 'wat staat daar' antwoorden de kinderen meestal 'ja maar ik kan toch nog niet lezen'? Dat klopt op zich ook, maar ze hebben al wel een heel belangrijk principe ontdekt van vlot lezen: aan een patroontje kun je een betekenis geven. Geschreven taal gaat voor jonge kinderen leven als je er iets mee doet, als je het kunt herkennen, als het wordt voorgelezen, als je weet wat er staat.

Op zichzelf hebben letters geen betekenis behalve als ze samen een patroon/woord vormen. Dat maakt dat de kennismaking met letters voor jonge kinderen erg abstract is, soms te abstract. Des te meer wanneer je alleen kennis maakt met letters via de klank. Evelien Krikhaar (2019) van het Expertise Centrum Nederlands geeft aan dat ongeveer 25% van de kinderen meer of iets anders nodig heeft dan het standaard op klank georiënteerd leesonderwijs om zich het lezen eigen te maken. Deze kinderen scoren op de toetsen zeer laag en hebben extra ondersteuning nodig. 10% heeft individuele ondersteuning nodig. De ondersteuning die dan wordt geboden is dan vaak meer van hetzelfde: nadruk op de klank en het verklanken. Het uitgangspunt daarbij is dat voor lezen de klank-tekenkoppeling moet ontstaan. Klanken en tekens (letters) zijn echter in onze taal niet hetzelfde. Wat is het verschil tussen klank en letters? Om kinderen wegwijs te maken in het labrynt van klanken en letters is het belangrijk om vanaf het begin en consequent onderscheid te maken tussen klanken en letters:

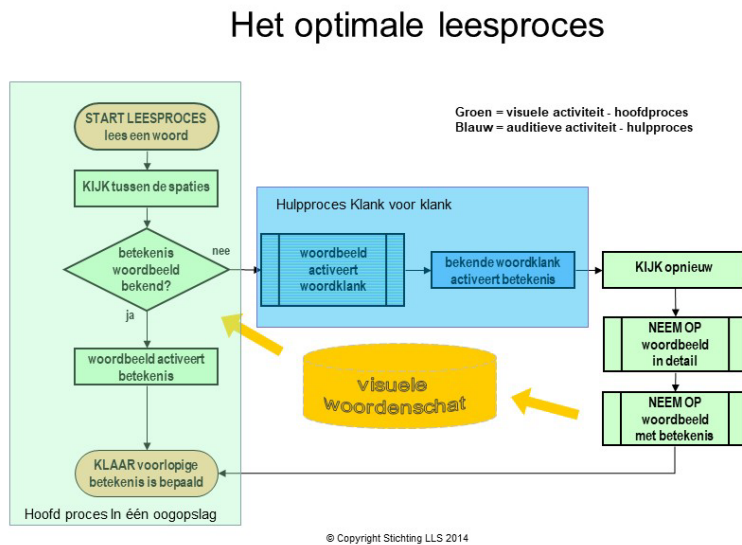
- Een letter zie je en kun je schrijven. Een letter heeft een naam: de alfabetisch naam.
- Een klank hoor je en kun je zeggen.

Voor letters gebruik je je ogen en voor klank je oren. Oftewel je gebruikt voor letters primair een ander zintuig. Het is ook belangrijk om je te realiseren dat de klank van een letter wordt beïnvloed door de letters die eromheen staan en samen één woord vormen. Om optimaal gebruik te kunnen maken van het alfabetisch principe moet het beeld uiteindelijk de klank oproepen en de klank het beeld. Ogen en oren vullen elkaar aan en ondersteunen elkaar. Wanneer je echter in groep 1 en 2 in het kader van ontluikende geletterdheid bezig bent met de klank, dan heeft het kind de aandacht bij het zintuig oor. Hij is aan het luisteren. De geschreven taal heeft een belangrijke andere component. Het is uiteindelijk zichtbaar gemaakte taal. In groep 1 en 2 is het daarom ook belangrijk dat de kinderen leren kijken naar de geschreven taal: naar de vormen van de letters en de woordpatronen die je daarmee kunt maken. De koppeling van beeld en klank krijgt pas betekenis wanneer het kind op beide zintuigen ontwikkeling heeft doorgemaakt.

Het doel van het leesonderwijs is dat alle kinderen vlot kunnen lezen en zich kunnen redden in onze maatschappij waar geschreven taal een belangrijke factor is. Om vlot te kunnen lezen zijn er twee processen nodig: het hoofdproces waarbij de vlotte lezer in een oogopslag het woord herkent dat hij ziet en dan door kan naar het volgende woord. Het woordbeeld roept direct de betekenis en daarmee ook de klank in de moedertaal op. Dit is primair een visueel proces: ik zie het woord en ik

herken in een oogopslag de betekenis. Zodra een vlotte lezer een woord tegenkomt dat hij niet herkent gebruikt hij het hulproces: uit welke delen bestaat dit woord en welke klanken roepen die op. Door de klanken samen te voegen ontstaat er (hopelijk) een woordklank die betekenis oproept. Dit is primair een auditief proces.

Figuur 1
Het optimale leesproces met de beide deelprocessen

Bovenstaande figuur laat zien dat voor het aangrijpingspunt voor ontluikende geletterdheid meestal het hulproces wordt gekozen. Wanneer echter de auditieve route te abstract blijkt te zijn, kan de betrokkenheid en motivatie van deze kinderen gestimuleerd worden door juist het aangrijpingspunt in het hoofdproces te leggen, de visuele route en herkenning in een oogopslag.

Alfa-bedding – het fundament anders gelegd

Alfa-bedding is door Balt van Raamsdonk ontwikkeld voor kinderen in midden groep 2 van het basisonderwijs en met name gericht op de kinderen met vroeg- signalen van risico op het ontwikkelen van lees- en spellingsproblemen (Mostert, 2021). De kinderen hebben bijvoorbeeld moeite met rijmen, het onthouden van namen, het kennen en reproduceren van feiten (bv de kleuren) (Van Druennen, Scheltinga, Wentink & Verhoeven, 2017)). Zij lopen het risico om met een gevoel van onzekerheid en beginnend falen op het gebied van leren lezen te starten in groep 3 waar het tempo sterk wordt verhoogd. Het gaat hierbij om kinderen die opvallend achterblijven bij het gemiddelde voor hun leeftijd op het gebied van fonologische ontwikkeling, ruimtelijke oriëntatie, woordvinding en automatisering. Daarnaast speelt erfelijkheid een rol. Kinderen die hier mee te maken hebben, hebben baat bij veel herhaling.

Alfa-bedding heeft zowel elementen van een methodische aanpak als van een ontwikkelingsgerichte aanpak en kan binnen beide benaderingen worden toegepast. Spelenderwijze herhaling ten behoeve van het automatiseringsprofiel is hierbij voor met name de risicokinderen van groot belang. Dit is een belangrijk onderdeel van de aanpak. De activiteiten worden aangeboden in de spelvormen en zijn afgestemd op het ontwikkelen van leesplezier en een startend gevoel van competentie. De Alfa-bedding interventie is erop gericht om kinderen met letters en woorden succeservaringen te laten opdoen.

De Alfa-bedding methodiek werkt met 3D letters. Door de combinatie van kijken en voelen wordt bijgedragen aan een multi-sensorische verankering. Tevens draagt het bij aan het bouwen van de verbinding tussen de 3D wereld en de 2D wereld. Ook de kaartjes waarop woorden staan zijn pakbaar, verplaatsbaar. Er kunnen memory spelletjes mee gespeeld worden, je kunt het kaartje meenemen om het

te vergelijken met iets anders. Tot slot wordt door het aanbieden van concrete afbeeldingen die horen bij de woorden aan een woordpatroon ook rechtstreeks betekenis gegeven. Betekenis ergens aan kunnen verlenen is voor jonge kinderen een essentiële voorwaarde om iets te kunnen leren. Door vanaf het begin de woorden in verbinding te brengen met betekenis, sluit het beter aan bij de ontwikkelingsfase van het jonge kind.

Alfa-bedding zet betekenis en het visuele aspect van lezen (de vormen en patronen) centraal en maakt letters en woorden voelbaar. De overgang van de voelbare wereld naar het platte vlak wordt hiermee ondersteund. Het geeft de kinderen voor wie de klankbenadering nog te vluchtig is letterlijk houvast om de geschreven taal te verkennen.

Deze manier van werken geeft de leraren de mogelijkheid om hun didactisch handelen te variëren en daarmee in te spelen op de behoeften van kinderen met vroeg signalen van lees- en spellingsproblemen. De leraren, onderwijsondersteuners en remedial teachers (rt-ers) zijn de intermediaire doelgroep van de methodiek Alfa-bedding. Voor deze professionals zijn de volgende doelen geformuleerd:

- verbreding van het handelingsrepertoire, waardoor beter kan worden aangesloten bij de ontwikkeling en ondersteuningsbehoefte van het kind.
- de visie op taalontwikkeling verbreden en verdiepen, zodat signalen eerder kunnen worden opgepakt en de leraar ook weet welke interventie relevant is.

De 5 stappen van de interventie die na het vaststellen van de specifieke aandachtspunten per kind worden gevolgd zijn voor midden groep 2:

1. Het visueel herkennen van de lettervormen.
2. Het kunnen benoemen van de letter.
3. Het visueel herkennen en nauwkeurig kijken en vergelijken van woordpatronen.
4. Het verbinden van woordpatroon en betekenis met behulp van afbeeldingen en woordkaartjes.
5. Het herkennen van de betekenis van woordpatronen (woorden) zonder afbeelding.

De stappen zijn gebaseerd op de constatering dat lezen en spellen gaat over zichtbaar gemaakte taal en dat de visuele route in de standaardmethodes onderbelicht is. De opbouw van Alfa-bedding richt zich op het voorbereiden van de visuele routes die nodig zijn in het leesproces. Kinderen leren hiermee om het visueel geheugen in te zetten bij taalactiviteiten en wordt ondersteund door het optimale leesproces (figuur 1).

Stap 1 en stap 3 zijn primair gericht op het ontwikkelen van nauwkeurig kijken, vergelijken en herkennen. Het visueel geheugen staat centraal en de kinderen ontwikkelen spelenderwijs gevoel voor de kijkrichting, de details van een woordpatroon en de details van een letter. Het geeft hen houvast om dezelfde vormen en patronen in andere situaties ook te herkennen. De activiteiten die voor deze stappen zijn ontwikkeld sluiten goed aan de ontwikkeling van het jonge kind door de nadruk op kijken en vergelijk en door het inzetten van motoriek.

Stap 2 en 4&5 zijn gericht op het verbinden van een naam aan een specifieke vorm of patroon. Zo wordt in stap 4 met behulp van plaatjes betekenis gegeven aan woordpatronen die ze in stap 3 al hebben gebruikt in bijvoorbeeld memorie. In de stappen 2 en 4 speelt het aspect automatisering een rol. Dit is zoals eerder aangegeven een belangrijk vroeg-signaal voor het risico op lees- en spellingsproblemen. Hoe makkelijk pakt het kind de namen van de klasgenootjes op, de namen van de dagen van de week.

Roderick Nicolson en Angela Fawcett (1992, 2000) hebben veel onderzoek gedaan naar het verband tussen automatisering en dyslexie. Zij komen tot de conclusie dat een onderliggend aspect bij dyslexie is dat de automatisering niet zo vlot verloopt als bij de meerderheid van de kinderen. Voordat kinderen met automatiseringsproblemen zich een vaardigheid zo goed hebben eigen gemaakt dat ze het 'op de

automatische piloot' kunnen, moeten ze significant meer oefenen dan de andere kinderen. Frequent kort aanbod en herhaling is daardoor een belangrijk aspect van de interventie met name in de stappen 2 en 4.

Een uitgewerkt didactisch werkplan is voor het uitvoeren van de interventie opgesteld. Het tempo waarin en de manier waarop het kind aanhaakt is leidend voor het doorlopen van het plan. De volgorde van de stappen is richtinggevend, waarbij stap 3 een kritische stap is in het ontwikkelingsproces van de visuele route. Het is bekend dat stap 2 en stap 4 sterke componenten hebben van automatisering. Dat betekent dat voor de risico-groep deze stappen veel herhaling vragen, maar dat hoeft de voortgang op de beeldgerichte stappen (1 en 3) niet in de weg te staan. Sterker nog, door kinderen succeservaringen met lettervormen en woordpatronen te laten op doen blijven ze aangehaakt in het proces. Registratie van de ontwikkelingen wordt gedaan op formulieren behorend bij de interventie of in het kind volgsysteem van de school.

Door het gebruik van Alfa-bedding worden kinderen vertrouwd met het beeld van letters en woorden (patronen) en met de betekenis van woorden waarmee ze spelen aan de hand van een basisset van woorden. De doelen sluiten aan bij de bouwstenen van SLO-jonge kind fase 1 ontluikende geletterdheid waar het gaat om woordenschat ontwikkeling, taalbeschouwing, oriëntatie op verhaal en tekst, leesplezier, oriëntatie op geschreven taal. Woord-objectivatie, visuele discriminatie en auditieve discriminatie zijn hierbij kernbegrippen. De kinderen laten *zien* in hun gedrag dat zij zich competent voelen om de volgende stappen in het proces van leren lezen te zetten. In de context van de interventie zijn er activiteiten die met alle leerlingen in de klas gedaan kunnen (en bij voorkeur moeten) worden voor zover ze gericht zijn op het ontwikkelen van de visuele herkenning en geheugen voor de vormen en patronen waar de taal uit bestaat. Aandacht voor beeld – kijken – oog. Hier horen ook spelletjes als 'memory spelen' bij en 'zoek de verschillen' in tekeningen. Het ontwikkelen van een visueel beeld van bijvoorbeeld letters wordt in deze fase ondersteunt door 3D letters, waardoor de overstap van de 3D ervaringswereld naar de meer abstracte 2D wereld wordt gefaciliteerd. Een overstap die voor jonge kinderen niet vanzelfsprekend is.

Daarnaast is het van belang dat in de klas het onderscheid wordt ondersteund dat je een letter ziet (en een naam heeft) en dat je een klank hoort. Door dit onderscheid voor de hele klas consequent aan te houden krijgen de kinderen waar de interventie voor wordt ingezet dezelfde informatie tijdens de interventie als in de gehele groep. Jonge kinderen blijken hier heel goed mee uit de voeten te kunnen, mits het consequent wordt toegepast.

Echter om Alfa-bedding succesvol te implementeren is het belangrijk om te achterhalen op welke manier de onderwijsprofessionals kunnen werken met Alfa-bedding in de dagelijkse praktijk en de mate waarin de onderwijsprofessionals de meerwaarde van de inzet van Alfa-bedding ervaren. Wanneer een interventie, idee, programma of pre-leescurriculum zoals Alfa-bedding, als nieuw wordt beleefd door de onderwijsprofessionals of organisatie wordt er gesproken over een innovatie (Durlak & DuPre, 2008; Fleuren, M. A. H. et al., 2014). Het uitvoeren van een innovatie gebeurt in de fase van:

- verspreiding waarin de onderwijsprofessionals informatie over Alfa-bedding hebben ontvangen;
- adoptie waarin de gebruikers hebben aangegeven positief te staan ten opzichte van de nieuwe werkwijze;
- van implementatie waarin de betrokkenen leren omgaan met de veranderingen en deze ook uitvoeren;
- continuering waarin de betrokkenen de veranderingen hebben opgenomen in hun dagelijkse werkzaamheden (Durlak & DuPre, 2008; Fleuren, M. et al., 2010).

Om de motivatie van onderwijsprofessionals voor toepassing van het gebruik van Alfa-bedding te inventariseren en de mate waarin onderwijsprofessionals al dan niet een verhoging van het gevoel van handelingsbekwaamheid ervaren, zijn er vragen opgesteld aan de hand van de 'Implicit Theories of Intelligence Scale' (ITIS) (Dweck, 2000). Er is gekozen voor ITIS, omdat deze zich richt op het in kaart

brengen van de potentie en motivatie van mensen om veranderingen in hun gedrag aan te brengen (De Castella & Byrne, 2015).

De manier waarop de ontwikkeling van kinderen uit de onderzoeksgroep al dan niet verschilt van de ontwikkeling van de kinderen in de controlegroep wordt verkend in het deel 'toepassing en meerwaarde Alfa-bedding groep 2. De samenvatting van het onderzoek 'Alfa-bedding – de stem van professional' naar het kunnen werken met Alfa-bedding sluit deze rapportage af.

Toepassing en meerwaarde van Alfa-bedding bij risicokinderen in groep 2

In 2019 is in samenwerking met Stichting Agora Zaanstreek gestart met het opzetten van een onderzoek naar de toepassing en de meerwaarde van Alfa-bedding bij risicokinderen in groep 2. Het onderzoek is deels vormgegeven als een quasi-experimenteel design en deels als een kwalitatief onderzoek om de bruikbaarheid van Alfa-bedding na te gaan.

De Professionele Leergemeenschap Het Jonge Kind, een PLG binnen de stichting Agora Zaanstreek startte een verkenning om te komen tot een methodiek gericht op de begeleiding van jonge risicokinderen binnen het domein van ontluikende geletterdheid. Dit naar aanleiding van de zorgen over het zichhouden op de sprongsgewijze ontwikkeling van jonge kinderen, de zorgen over de exclusieve nadruk op alleen de cognitieve ontwikkeling van jonge kinderen en de zorgen over het omgaan met de ontwikkelings- en onderwijsbehoeften van jonge kinderen en het daaraan verbonden gevoel van handelingsbekwaamheid. Deze verkenning resulteerde in de deelname aan het onderzoek '*Ontluikende geletterdheid, maar dan anders*' dat in samenwerking met het lectoraat Early Childhood, NHL Stenden, de afdeling orthopedagogiek rijksuniversiteit Groningen en de stichting Leren Lezen en Spellens is opgezet. Wij houden hiermee de internationale definitie aan van *emergent literacy* (Rohde, 2015; Sandvik e.a., 2014; Plug-Star, 2022). Dit om na te gaan op welke manier het werken met de methodiek Alfa-bedding een bijdrage levert aan de begeleiding van jonge risicokinderen als het gaat om ontluikende geletterdheid oftewel de gehele ontwikkelingsperiode van het jonge kind tot acht jaar, die voor-afgaat aan het formele leesonderwijs (deel A Onderzoek). Daarnaast is het onderzoek naar de mate waarin de onderwijsprofessionals de meerwaarde van het gebruik van Alfa-bedding ervaren vormgegeven als een kwalitatief onderzoek (Deel B Onderzoek) aan de hand van interviews.

Deel A Onderzoek

Op grond van informed consent en bereidheid tot deelname aan het onderzoek zijn in de quasi experimentele onderzoeksopzet 40 at risc kinderen in de onderzoeksgroep en 40 at risc kinderen in de controlegroep ingedeeld. Door ziekte en uitval hebben uiteindelijk 19 kinderen in de onderzoeksgroep deelgenomen en 20 kinderen in de controlegroep. In de onderzoeksgroep is gewerkt met Alfa-bedding als interventie. De controlegroep kinderen zijn begeleid aan de hand van de care as usual die ingezet wordt voor de begeleiding van at risc kinderen in groep 2. De inventarisatie van de risicokinderen is in november-december 2020 vormgegeven aan de hand van het leerlingvolgsysteem KIJK! met observaties langs de volgende lijnen:

Tabel 1

Observatielijnen KIJK! en risico-bepaling

-Auditieve waarneming.	Bij 3 of meer maanden achterstand op leeftijdsniveau wordt het kind aangemerkt als risico leerling.
-Beginnende geletterdheid.	Idem.
-Betrokkenheid en welbevinden.	Deze gegevens ontvangen we graag van de risicokinderen.

Bij twijfel over wel/niet een risico bij kinderen is de checklist signaleren vroeg-erkenning dyslexie van KIJK! als hulpmiddel gebruikt. Na de risico-inventarisatie is voor de voormeting de 0-meting van de methodiek Alfa-bedding ingezet om de startpositie van de kinderen in de onderzoeksgroep en de controlegroep in kaart te brengen. Hiervoor zijn per kind voor-gestructureerde activiteiten en scoringsformulieren van Alfa-bedding gebruikt als instrument binnen het interventieprogramma. Zo is aan het begin van de interventieperiode van een half jaar in kaart gebracht wat de actuele ontwikkeling van het kind was met betrekking tot:

- Letterherkenning en positionering (stap 1 Alfa-bedding). Hiervoor zijn 4 instructies gebruikt:
 1. leg de letters voor het kind neer (in 2 groepjes van 5 of 1 rij van 10). Laat een letter zien (niet benoemen) en vraag deze aan te wijzen in de rij letters voor het kind.
 2. stop de letters in een bakje en zet die op enige afstand van het kind. Laat het kind 1 letter zien en vraag om die op te halen uit het bakje. Wanneer dat vlot gaat, laat dan 2 of 3 letters gelijktijdig zien en vraag die op te halen.
 3. Vraag om de letters die ze hebben opgehaald voor zich neer te leggen en let op de positie waarin het kind de letter neerlegt.
 4. Noem de gezochte letter bij de alfabetische naam en vraag om die letter op de tast te vinden.
- Letterbenoeming (stap 2 Alfa-bedding). Hiervoor zijn 2 instructies gebruikt:
 1. leg de letters voor het kind, noem een letter en vraag die aan te wijzen
 2. wijs een letter aan vraag hoe deze heet
- (woord)patroonherkenning en visueel geheugen (stap 3 Alfa-bedding)
 1. geef de woordkaartjes (zonder plaatjes) in tweevoud en vraag om dezelfde bij elkaar te leggen (let op accuratesse, tempo, manieren van ordenen)
 2. leg voor het kind 5 verschillende woordkaartjes. Laat kort één van deze 5 zien en vraag het kind het juiste woordkaartje aanwijzen. (doe dit 2 keer: 1x met 5 korte woordjes en 1x met 5 lange woordjes)
 3. Neem maximaal 5 woordkaartjes en vraag hoe de letters heten in het woord
- Kunnen koppelen van betekenis en patroon, met behulp van plaatjes en woorden (stap 4 Alfa-bedding)
 1. leg 5 woordkaartjes voor het kind neer en leg er de plaatjes bij. Vraag te benoemen wat er staat a.d.h.v. het plaatje (doe dit met 2 sets van 5 woorden)
 2. haal 2 combinaties van woordkaartje en plaatje weg en vraag het kind goed naar de overgebleven 3 combinaties te kijken. Vraag ze dan de ogen dicht te doen, en vertel dat jij twee kaartjes gaat verwisselen. Dan mogen ze kijken en zien of ze kunnen ontdekken wat jij hebt verwisseld. Wanneer dit vlot gaat kun je uitbreiden met 5 sets van woordkaartjes + plaatjes

Voor de nameting is hetzelfde formulier en zijn dezelfde opdrachten als instrumenten binnen het interventieprogramma gebruikt.

Om de observatie van de ontwikkeling te ondersteunen is gebruik gemaakt van een Alfa-bedding registratieformulier waarop de leraar/begeleider kan aangeven of het kind de activiteit zelfstandig of met hulp heeft uitgevoerd. Wat de aard van de hulp was en wat is aangeboden. Voor de onderzoeksgroep is afgesproken dat er 3 korte interventies (10 minuten max) per week plaatsvinden in kleine groepjes (max 4 kinderen). Het uitgewerkte didactisch werkplan beschrijft de drie interventies per week met de volgende vaste elementen:

- Voorbereiding: te gebruiken materialen worden beschreven
- Activiteit: stapsgewijze beschrijving van de activiteit die je met de kinderen doet
- Hulp: vragen en suggesties om het kind op gang te helpen wanneer het niet uit zichzelf tot activiteit komt.

De leraren van de onderzoeksgroep zijn 2019 opgeleid in de belangrijkste uitgangspunten van Alfa-bedding waarin centraal staat dat het leren lezen is geen natuurlijk proces is en vlot lezen primair een

visueel proces is omdat de betekenis herkend wordt aan het patroon, letters kun je zien en schrijven en hebben een naam, klanken kun je horen en zeggen en de klank van een letter is afhankelijk van de letters die er omheen staan. Er is daarbij aandacht besteed aan:

- Afstemmen op de zone van naaste ontwikkeling van het jonge kind
- Vroeg-signalen voor risico op het ontwikkelen van lees- en spellingsproblemen (waaronder dyslexie)
- Stimuleren visuele voorstelling van letters en woordpatronen (stap 1 en 3)
- Benoemen van de letters (stap 2). De volgorde van de stappen hierboven nog ergens theoretisch bouwen. Want dit zijn vooronderstellingen hoe het werk. Kunnen wij die terugzien in de resultaten.
- Stimuleren van de ervaring dat aan een patroon betekenis ervaren kan worden (stap 4 en 5)

De gedachte is dat deze uitgangspunten ook doorwerken in de aanpak van de activiteiten voor ontluikende geletterdheid voor alle kinderen in de groep. Weliswaar op een minder intensief niveau dan bij de interventie met de risicokinderen. De Alfa-bedding opleiding die voor de corona periode is gegeven, is opnieuw geactiveerd bij de start van het onderzoek in 2020-2021. De leraren van de controlegroep scholen namen niet deel aan de opleiding om 'vervuiling' van de care-as-usual op deze scholen te voorkomen.

In de onderzoeksgroep is in de periode van februari – juli 2021 met de interventies van Alfa-bedding gewerkt, volgens het stappenplan van Alfa-bedding. Dit is voor de leraren uitgewerkt in een didactisch werkplan, met bijbehorende registratieformulieren. Met de leraren van de controlegroep is afgesproken dat voor deze risicokinderen het care-as-usual programma zou worden uitgevoerd. Dit betekent dat op de scholen van de controlegroep na de risico-inventarisatie interventies zijn uitgevoerd die ze conform eigen aanpak normaal gesproken ook zouden uitvoeren bij deze gesignaleerde risico's.

De verzamelde gegevens zijn aan de hand van beschrijvende en non-parametrische statistiek geanalyseerd om een eerste inzicht te krijgen in mogelijke verschillen tussen de onderzoeks- en controlegroep. De boxplots zijn gebruikt om na te gaan op welke manier de mediaan en de spreiding van de data zich in de onderzoeks- en controlegroep zich in de hoofdgroepen manifesteren.

De verzamelde gegevens zijn geanalyseerd langs de 4 hoofdgroepen van de waarnemingen in voor- en nameting:

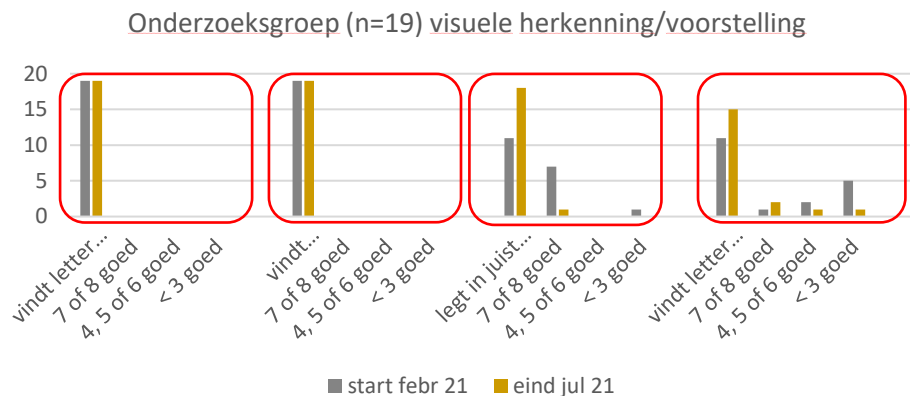
- Letterherkenning en positionering (stap 1 Alfa-bedding)
- Letterbenoeming (stap 2 Alfa-bedding)
- (woord)patroonherkenning en visueel geheugen (stap 3 Alfa-bedding)
- Koppelen van betekenis en patroon, met behulp van plaatjes en woorden (stap 4 Alfa-bedding).

In de uitvoering is gebleken dat er weinig relevante verschillen in ontwikkeling te zien zijn bij stap 4 en 5 van de alfa-bedding aanpak. Hoe de effecten van deze stappen (stap 4 en 5) beter zichtbaar gemaakt kunnen worden zal nader onderzocht moeten worden. In dit artikel ligt daarom de focus op de uitkomsten van stap 1(I) en stap 3 (II) die beide betrekking hebben op het ontwikkelen van visuele en motorische aspecten en op de resultaten van passieve en actieve letterkennis (een onderdeel van stap 2) (III). De figuren presenteren het aantal waarnemingen voor de verschillende activiteiten gelet op de voor- en nameting. Per activiteit wordt het aantal kinderen aangegeven dat in staat was 9 of 10, respectievelijk 7/8, 6/5/4 of 3 of minder keer tot de succesvolle actie te komen.

Deel I Letterherkenning en positionering: stap 1 Alfa-bedding

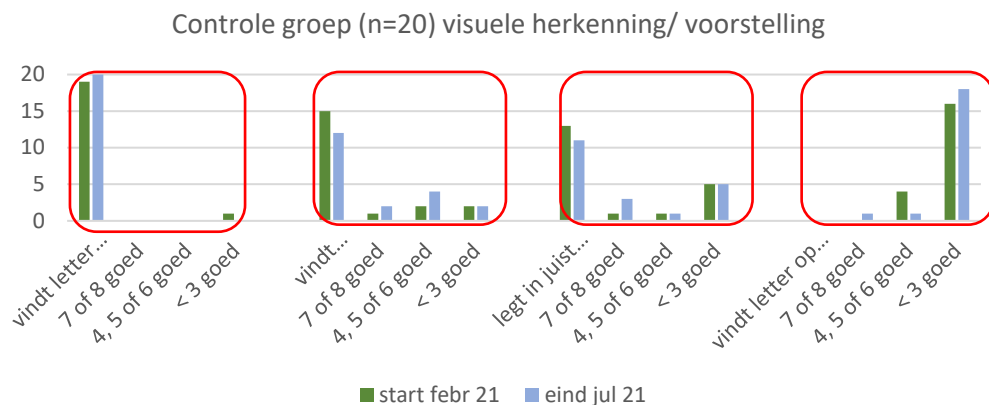
Figuur 2

Letterherkenning en positionering stap 1 Alfa-beddinginterventie **onderzoeksgroep**

Figuur 3

Letterherkenning en positionering stap 1 AB interventie **controlegroep**

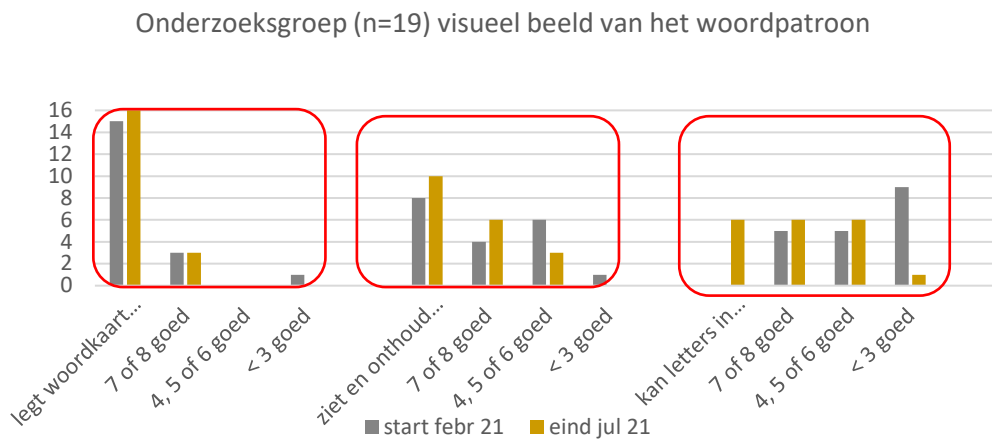

Wat opvalt in het vergelijk tussen figuur 2 en figuur 3: Visuele herkenning van letters (vindt letter tussen andere (blokje 1) en vindt meerdere letters tussen andere (blokje 2)) is bij de start in februari 2021 in de onderzoeks- en controlegroep vergelijkbaar (figuur 4). Deze ontwikkelt zich in de onderzoeksgroep door. Visuele herkenning van letters in de controlegroep vermindert in de loop van het traject. Bij het derde onderdeel van deze waarneming (legt in de juiste positie) valt op dat de onderzoeksgroep bij de start in februari 2021 wat lager begint, maar vervolgens wel een duidelijke groei laat zien in de categorie *9 of 10 goed*. In de controle groep is op dit aspect weinig vooruitgang te zien in de onderzoeksperiode.

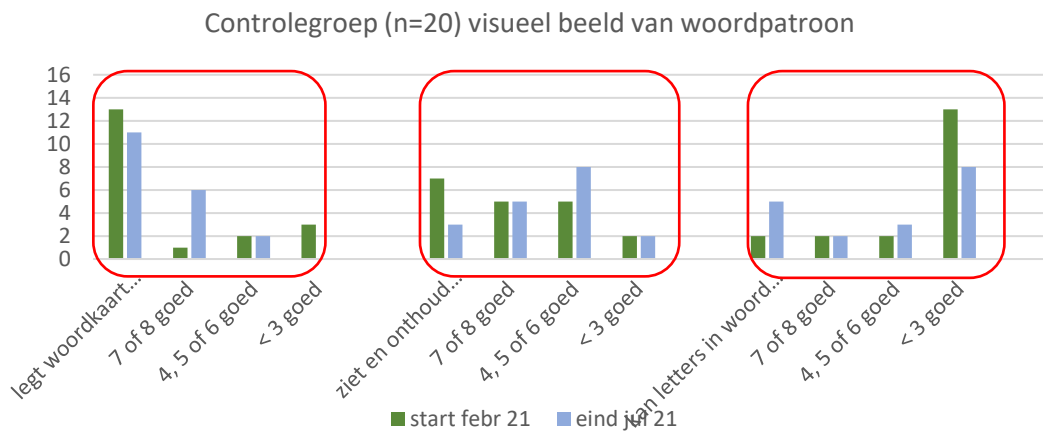
De voormeting (start februari 2021) is geanalyseerd op pre-experimentele gelijkheid van de onderzoeksgroep en de controlegroep. Deze pre-experimentele gelijkheid zien we ook terug in de boxplot die gemaakt is van letterherkenning en positionering (vindt letter tussen letters). Daar waar de complexiteit toeneemt (vindt meerdere letters tussen letters) de spreiding in de controlegroep toeneemt, maar de beide groepen op een vergelijkbaar niveau uitkomen. Een duidelijk verschil tussen onderzoeksgroep en controlegroep is te zien voor het aspect 'vindt de letter op de tast'. Het resultaat van de onderzoeksgroep bevindt zich op een ander niveau dan de resultaten van de controlegroep.

Deel II (Woord)patroonherkenning en visueel geheugen: stap 3 Alfa-bedding

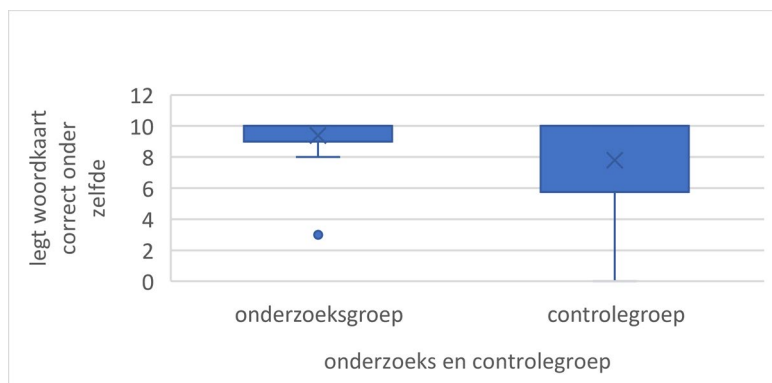
Figuur 4
(Woord)patroonherkenning en visueel geheugen **onderzoeksgroep**

Figuur 5
(Woord)patroonherkenning en visueel geheugen **controlegroep**

Figuur 6
Boxplot 'legt woordkaart correct onder zelfde'

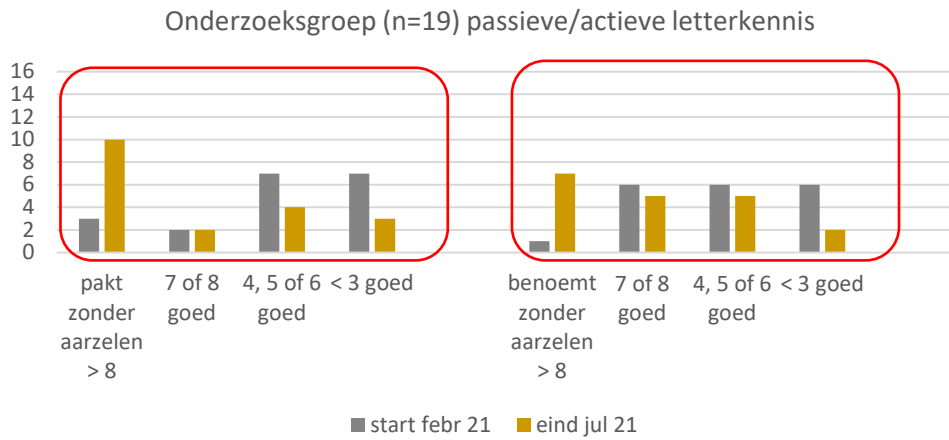
Wat opvalt in het vergelijk tussen figuur 4 en figuur 5: Visueel beeld van het woordpatroon ontwikkelt zich in de onderzoeksgroep positief op alle aspecten. Voor de controlegroep ontwikkelt het zich negatief voor twee van de drie onderdelen, legt woordkaart correct onder zelfde en ziet en onthoudt woordpatroon. In benoemen van letters in een woord is wel een positieve ontwikkeling te zien bij de controlegroep.

Met betrekking tot het visuele aspect wordt zichtbaar dat gerichte aandacht door middel van het werken met Alfa-bedding, helpt (onderzoeksgroep). Ook lijkt zichtbaar te worden dat ontbreken van deze gerichte aandacht niet alleen leidt tot stilstand op visuele aspect bij de controlegroep maar zelfs tot achteruitgang. Iets wat in aanvang er wel is, maar niet wordt gestimuleerd, ontwikkelt zich niet en verdwijnt naar de achtergrond. De boxplot in figuur 6 geeft wel aan dat de spreiding in de controlegroep groter is dan in de onderzoeksgroep.

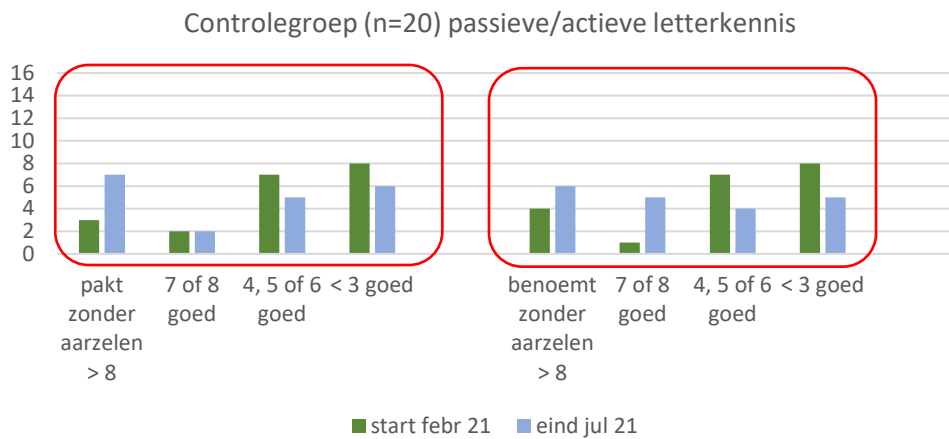
De volgende twee paragrafen richten zich op de resultaten van stap 2. Deze stap is naar verwachting lastiger voor zowel kinderen in de onderzoeksgroep als voor kinderen in de controlegroep omdat voor beide groepen de kinderen zijn geïdentificeerd met verhoogd risico op het ontwikkelen van lees- en spellingsproblemen. Het op pagina 4 aangehaalde onderzoek van Roderick Nicolson en Angela Fawcett (1992, 2000) laat zien dat problemen met automatisering een onderliggende factor van betekenis is. Deze factor speelt in beide groepen even sterk. De verwachting is dat door de inzet van Alfa-bedding het negatieve effect van deze factor vermindert kan worden.

Deel III Letterbenoeming: stap 2 Alfa-bedding

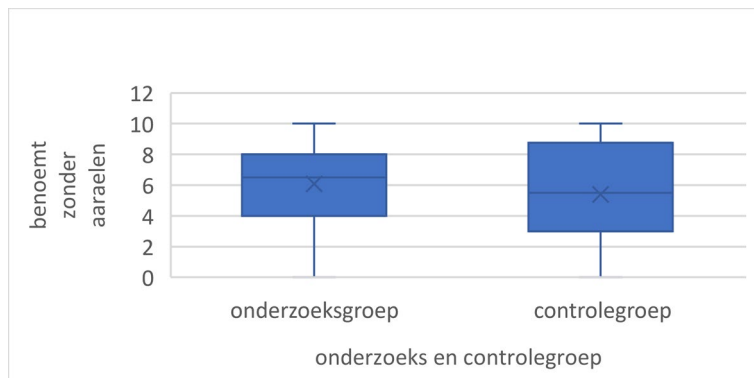
Figuur 7
Passieve en actieve letterkennis **onderzoeksgroep**

Figuur 8
Passieve en actieve letterkennis **controlegroep**

Figuur 9
Boxplot 'benoemt zonder aarzelen'

Wat opvalt in het vergelijk tussen figuur 7 en 8: de ontwikkeling van passieve en actieve letterkennis ontwikkelt zich in beide groepen positief. De ontwikkeling (figuur 9) lijkt steiler te verlopen in de

onderzoeksgroep. Bij de passieve letterkennis starten de waardes op nagenoeg hetzelfde niveau in de onderzoeksgroep en de controlegroep. In de nameting is echter in de onderzoeksgroep een sterkere groei zichtbaar van het aantal goed gescoorde activiteiten. Bij het actief benoemen van de letter is in de onderzoeksgroep een verschuiving zichtbaar naar de categorie *9 of meer goed* en de overige categorieën nemen af, met de meest duidelijke afname in de laatste categorie *3 of minder goed*. In de controlegroep neemt met name de categorie *7 of 8 antwoorden goed* toe en blijft de categorie *3 of minder goed* nog relatief groot.

Tot slot deel A Onderzoek

De hiervoor besproken resultaten laten zien dat bij gebruik van de eerste drie stappen van de methode Alfa-bedding de onderzoeksgroep zich anders ontwikkeld dan de controlegroep en op een aantal aspecten een versnelling in de ontwikkeling laat zien. De voor- en nameting geven momentenopnamen weer van de groep. Het CPS-instrumentarium zou oorspronkelijk voor de voormeting (januari 2021) en de nameting (juli 2021) gebruikt worden om zo het interventie-effecten af te zetten tegen een gestandaardiseerd instrumentarium. Echter de Covid pandemie heeft deze onderzoeksopzet verstoord. De hoeveelheid tijd die dit van de leraren zou vragen stond onder gegeven pandemie omstandigheden niet in verhouding tot het risico dat uiteindelijk toch de gegevens niet gebruikt konden worden vanwege uitval.

De trend die zichtbaar wordt (aandacht voor visueel en tast/motoriek leidt tot versnelling in ontwikkeling) sluit aan bij de verwachting dat Alfa-bedding een positieve bijdrage kan leveren voor de risicokinderen in de groep. Immers de opbouw in stappen (zoals genoemd op pagina 3) is gebaseerd op de constatering dat lezen en spellen gaat over zichtbaar gemaakte taal en dat de visuele route in de standaardmethodes onderbelicht is. De opbouw van Alfa-bedding richt zich op het voorbereiden van de visuele routes die nodig zijn in het leesproces. Door de multi-sensorische aanpak sluit het beter aan de bij ontwikkeling van het jonge kind en geeft daardoor bij de risicokinderen meer mogelijkheid om de ontluikende geletterdheid te laten verankeren. De omvang van de onderzoeksgroep is echter te klein om te kunnen generaliseren.

Alfa-bedding – de stem van de professional

Deel B Onderzoek

Acht onderwijsprofessionals van de onderzoeksscholen zijn door Nisette Plug-Star (2022) in het kader van haar onderzoek 'Alfa-bedding – de stem van de professional' geïnterviewd. Er is gebruik gemaakt van een semigestructureerd interview, aan de hand van een vragenlijst. De vragenlijst is samengesteld aan de hand van het Meetinstrument voor Determinanten van Innovatie (MIDI). Het is een instrument dat belemmerende en stimulerende factoren bij (onderwijs)innovaties in kaart brengt die de implementatie ervan kunnen beïnvloeden (Fleuren, M. A. H. et al., 2012). Aan de hand van de uitkomsten kan vervolgens een doelgerichte invoerstrategie opgesteld worden. Uit de determinanten is een selectie gemaakt van vragen en stellingen die inzichtelijk maken in welke mate de onderwijsprofessional de bruikbaarheid van de inzet van Alfa-bedding ervaart en wat de sterke en ontwikkelpunten van Alfa-bedding zijn.

De interviews die zijn afgenomen aan de hand van de MIDI zijn getranscribeerd en door middel van nummertoekenning, geanonimiseerd ingevoerd in het softwareprogramma Atlas.ti 9 om een gestructureerd een kwalitatieve data-analyse uit te voeren (Atlas.ti, 2021). De stellingen zijn voorgelegd in de vorm van een 5-punts likertschaal. De centrummaat 'modus' is per determinant berekend. Met behulp van de modus is bepaald welke antwoorden het meest gegeven zijn op de stellingen en zijn de totaalscores per participant bepaald. Hierbij is het uitgangspunt dat hoe hoger de schaalscore is, hoe groter de kans op toepassing van Alfa-bedding is (Fleuren, M. A. H. et al., 2012).

De bevroegde onderwijsprofessionals geven aan dat ze zeer gemotiveerd zijn om Alfa-bedding toe te passen. De meerwaarde van het gebruik van Alfa-bedding wordt gevonden in het feit dat Alfa-bedding geschikt is voor onderwijs aan kleuters. Hierbij worden genoemd dat de werkwijze van Alfa-bedding

- spelonderwijs kan worden gebruikt;
- aangepast is aan eigen ontwikkelings- en leeftijdsniveau; oftewel niet te moeilijk of te makkelijk en afgestemd op de zone van naaste ontwikkeling;
- gebruik maakt van tactiele en visuele elementen: het voelen van de letters en het zien van de vorm van de letters.
- een aanvulling biedt op het huidige leesonderwijs in groep 2.

Onderwijsprofessionals geven ook aan dat de eigen bewustwording van het leesproces en de handreikingen voor de manier waarop het leesaanbod anders vormgegeven kan worden, helpend is geweest bij het verhogen van de handelingsbekwaamheid als het gaat om de begeleiding van jonge risicokinderen. Maar ook het plezier en de verhoging van motivatie die de kinderen ervaren in het aanvankelijk leesproces door Alfa-bedding en het feit dat er vooruitgang geboekt wordt, worden genoemd als zijnde verhogend voor het gevoel van handelingsbekwaamheid. Alfa-Bedding wordt ervaren als een complete methode die verzorgd en effectief is vormgegeven. Als sterke punt is genoemd dat Alfa-bedding een goede aanvulling is op de huidige leesmethoden en het gebruik van visuele en tactiele elementen wordt als zeer prettig en effectief ervaren.

Er zijn echter wel verschillen in de wijze waarop het werken met Alfa-bedding is vormgegeven op de diverse locaties. Alfa-bedding aangeboden in zowel groep 1, 2 als een combinatieklas 2/3. Ook is aangegeven dat sommige onderwijsprofessionals gewerkt hebben met kleine groepjes 'at risk' kinderen in de groep, maar anderen deden dit buiten de groep. Enkele onderwijsprofessionals hebben Alfa-bedding toegepast in de hele groep. Genoemd wordt dat de Alfa-bedding handleiding nog een aantal aanpassingen nodig heeft. Als complicerende factor is aangegeven dat de coronamaatregelen het gebruik van Alfa-bedding op zijn minst hebben gecompliceerd. Ook de tussentijdse instroom van anderstalige kinderen, waardoor de uitleg van de opdrachten te hoog gegrepen bleek, is genoemd als complicerend.

Tot slot Deel B Onderzoek

Resumerend kan gesteld worden dat de uitkomsten van dit onderzoek (Star, 2022) aangeven dat de onderwijsprofessional de inzet van Alfa-bedding als bruikbaar ervaart. De gemiddelde totaalscore van de participanten ruim 60 % bedraagt. Hierbij bedraagt de laagst gemiddelde totaalscore per participant 54 % en de hoogst gemiddelde score 71 %. In het onderzoek van Fleuren (2014) wordt benoemd dat 'hoe hoger de likert-schaalscore is, hoe hoger de verwachte mate van gebruik van de innovatie (Alfa-bedding) is'. Het zicht hebben op de tijdsinvestering en de mogelijkheid tot ondersteuning worden als belangrijke randvoorwaarden genoemd.

Graag sluiten we af met veel woorden van dank aan Anneke Bax en Margeeth Timmerman van Stichting Agora Zaanstreek die de ruimte hebben gecreëerd om het onderzoek te doen in samenwerking met 6 van de aangesloten basisscholen en geholpen hebben ook inhoudelijk aansluiting te vinden bij de processen op de scholen. De deelnemende scholen De Bijenkorf, De Tamarinde (2 locaties), De Regenboog, De Windroos en Het Bakken

Heel veel dank aan de leraren en onderwijsondersteuners die de uitvoering van het onderzoek mogelijk hebben gemaakt in een periode die door de coronapandemie ook al heel veel andere uitdagingen had. Mede dankzij hun inzet en flexibiliteit zijn we in staat geweest om een vernieuwende aanpak meer body te geven en feedback te krijgen, waarmee kan worden doorontwikkeld.

Hildegonde Mostert
Ineke Oenema-Mostert

Meer informatie: www.alfa-bedding.nl

Geraadpleegde literatuur

- Druenen, Maud van; Scheltinga, Femke; Wentink, Hanneke & Verhoeven, Ludo (2017). *Protocol Preventie van Leesproblemen groep 1 en 2*. Nijmegen: Expertisecentrum Nederlands.
- Durlak, J. A., & DuPre, E. P. (2008). Implementation matters: A review of research on the influence of implementation on program outcomes and the factors affecting implementation. *American Journal of Community Psychology*, 41(3-4), 327-350
- Fleuren, M. A. H., Paulussen, T. G. W. M., Van Dommelen, P. & Van Buuren, S. (2012). *Meetinstrument voor determinanten van innovaties (MIDI)*. TNO.
- Krikhaar, E. (2019). Leesproblemen of dyslexie. *Balans Magazine*, 04, pp. 25-26.
- Mostert, Hildegonde (2021). *Spelen met letters en woorden*.
- Nicolson, Roderick I., Hofmeester, Nel, Besnard-van Baaren, Irene, & Bos, Kees van den (2019). *Dyslexie 360, een totaalplaatje*. Oud-Turnhout/'s-Hertogenbosch: Gompel & Svacina.
- Oenema-Mostert, I. (2018). De bouwstenen van stapsgewijs onderwijs: spelen, ontwikkelen en leren. In C. E. Oenema-Mostert, H. Janssens, G. Woltjer, & P. van de Kraats-Hop (Eds.), *Stapsgewijs onderwijs: het kind centraal!: Visie op onderwijs aan 3-7 jarigen* (pp. 15-51). Groningen: Noordhoff Uitgevers.
- Pug-Star, N. (2022). *Ontluikende geletterdheid, maar dan anders*. Masterthese afdeling orthopedagogiek rijksuniversiteit Groningen.
- Rohde, L. (2015). The comprehensive emergent literacy model: Early literacy in context. *SAGE Open*, 5(1). <https://doi.org/10.1177/2158244015577664>
- Sandvik, J. M., van Daal, V. H. P., & Adèr, H. J. (2014). Emergent literacy: Preschool teachers' beliefs and practices. *Journal of Early Childhood Literacy*, 14(1), 28–52. <https://doi.org/10.1177/1468798413478026>